

УДК 371.11: 37.046.4

Задорожна-Княгницька Л. В.

УПРАВЛІНСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКА СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розкривається сутність антропологічної складової управлінської діяльності керівника сільської загальноосвітньої школи. Обґрунтовано методологічні підходи до формування управлінської парадигми на засадах антропологізму, дано характеристику аксіологічного, теоретичного, технологічного рівнів реалізації антропоцентричної парадигми управління.

Ключові слова: управлінська парадигма, управлінська діяльність, компетенція, антропологізм, управлінська антропологія.

Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується значними змінами в соціально-економічній сфері. Процеси глобалізації, демократизації, становлення ринкових відносин зумовлюють сутнісне оновлення змісту та структури діяльності всіх соціальних інституцій, у тому числі й навчальних закладів. Важливим пріоритетом державної політики є підвищення ефективності управління освітою. Його актуальність констатується у Національній доктрині розвитку освіти (2001), Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004), Указі Президента України №926/2010 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки (2011), галузевому стандарті вищої освіти України та інших нормативно-правових актах. Аналіз зазначених документів у контексті відображення в них стратегічних орієнтирів щодо підвищення ефективності управління освітою виявив такі положення:

- Стратегічне завдання реформування освіти в Українській державі – виведення освіти в Україні на рівень освіти розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних і організаційних засад. Одним із основних шляхів реформування системи управління освітою є наукове обґрунтування нової системи, відпрацювання інноваційних моделей управління галуззю.
- Одне із ключових завдань щодо розвитку освіти України – запровадити нові управлінські механізми. Модернізація управління освітою передбачає: запровадження нової етики управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації; демократизації процедури призначення керівників навчальних закладів, їх атестації; підвищення компетентності управлінців усіх рівнів; виховання лідерів у сфері освіти.

У зазначеному контексті набуває актуальності оновлення методологічних підходів до управлінської діяльності директора навчального закладу, зокрема сільського. Йдеться про розробку антропологічних засад сучасного управління, що дозволить його перманентно вдосконалювати, робити більш екологічним, людяним, здатним використовувати людські ресурси в оптимальному режимі узгодженості інтересів колективу й кожної особистості.

Необхідність розробки людиноцентричних засад управлінської діяльності визнано на державному рівні: Проект «Білої книги національної освіти України», розроблений Академією педагогічних наук, визначає людиноцентризм і демократизацію освіти стратегічними питаннями розвитку освіти для інформаційного суспільства; у Проекті Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р., підготовленому в установах Секції суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України, констатовано, що гуманітарний розвиток України уособлює прагнення нації до формування суспільства, яке ґрунтується на гуманістичних засадах, на повазі до гідності людини – загальних ідеалах людства.

У сучасному культурно-освітньому та науковому поступі антропоцентризм стає провідною тенденцією. У світоглядному плані філософія людиноцентризму витуває як головний засіб усвідомлення сутності особистості (В. Андрущенко, А. Бойко, І. Зязюн, В. Кремень); у межах сучасного культурологічного й соціологічного концепту ідея антропоцентризму трансформується в тенденцію «тріумфу особистості» (Г. Драйден, Дж. Вос); в контексті освітологічного дискурсу антропоцентризм розглядається як концепція сучасного педагогічного знання, науково-методологічна основа гуманістичного світогляду й гуманізації в цілому, теоретичне обґрунтування освітніх новацій, інновацій і наукових педагогічних досліджень (І. Аносов); у теорії освітнього менеджменту антропоцентризм виступає новою управлінською парадигмою, яка передбачає кардинальні зміни традиційних поглядів не тільки на змістовий аспект управління, а й на вирішення питань технологій управлінської діяльності (Г. Єльнікова, Ю. Конаржевський, Т. Шамова, В. Шепель).

Отже, практичне розв'язання завдань, поставлених перед системою освіти реформаціями суспільно-політичного та економічного життя суспільства, зміна теоретико-методологічних засад управління освітніми системами вимагає антропознавчої освіченості керівників закладів освіти, володіння ними антропоцентричними технологіями управління.

Проблема організації та здійснення діяльності такого керівника не є новою для сучасної педагогічної науки. Методологію педагогічного менеджменту розкрито у дослідженнях В. Маслової, В. Шакурової; основи теорії управління школою розроблено В. Кричевським, Ю. Конаржевським, В. Лазаревим, В. Масловим, В. Пікельною, М. Поташником, К. Ушаковим, Є. Хриковим, Т. Шамовою та ін.; ідеї демократизації, гуманізації, системності, інноваційності управління, цільового та адаптивного управління розкрито у наукових розвідках Л. Даниленко, Г. Дмитренка, Г. Єльнікової, Л. Карамушки, В. Крижка, В. Маслової, В. Олійника, Є. Павлютенкова, В. Пікельної, Є. Хрикова та ін.; проблематику управління людськими ресурсами на засадах компетентісного підходу висвітлено в наукових працях М. Амстронга, В. Вертера, А. Віланда, Р. Мілса, В. Байденка, І. Зимньої, Г. Селевка, А. Субетто, А. Хуторського та ін.; питання підвищення ефективності управлінської діяльності розкрили Т. Ваколюк, Л. Васильченко, П. Вишневський, Н. Генералова, В. Гнатюк, В. Коваль, В. Колпаков, Н. Новицька, Я. Подоляк, М. Тарнавський, С. Шевченко та ін.

Домінантною тематикою цільових досліджень є розробка людинознавчих, людиноцентричних аспектів управління (Н. Бібік, Є. Березняк, Т. Давиденко, Г. Єльнікова, І. Жерносек, М. Красовицький, С. Крисюк, В. Курило, В. Пікельна, О. Савченко); механізмів психологічного впливу на підлеглих та формування психологічного мікроклімату колективу (Л. Карамушка, М. Молочко); впровадження інноваційних технологій в управління педагогічним колективом (Л. Ващенко, В. Паламарчук, М. Поташник); формування управлінської та організаційної культури керівників (В. Діуліна, О. Мармаза).

Проблеми діяльності сучасних закладів освіти сільської місцевості розглядаються у наступних аспектах: особливості навчально-виховного процесу, який здійснюється у сільській школі (П. Жильцов, А. Кондратенков, К. Іванович, М. Кашин, П. Костенков, О. Коберник); організація діяльності сільської школи (Л. Тищенко, А. Цирульников); розвиток сільської школи в сучасних умовах (В. Єгоров); педагогічний колектив сільської школи (Ю. Білокопитов). Питанням управління сільським загальноосвітнім навчальним закладом присвячено наукові розвідки Н. Горбунової, Л. Циганкової та ін.

У дослідженнях сучасних науковців розкриваються специфічні якісні характеристики закладів освіти сільської місцевості, які визначають і специфіку управлінської діяльності директорів цих закладів. Однак за наявності достатньої кількості досліджень з проблем організації діяльності сільської школи, методологічних засад управління загальноосвітньою школою, сучасній науці бракує розвідок, у яких би цілісно розглядалася проблема використання антропологічного підходу в управлінні сільським закладом освіти.

Отже метою статті є розкриття антропологічних засад управлінської діяльності керівників сільських загальноосвітніх навчальних закладів, обґрунтування управлінської антропології як нової парадигми управління сільською школою.

Загальнонаукову основу управління закладами освіти становить теорія систем, яка акцентує увагу на відносинах установи освіти як системи взаємопов'язаних компонентів із зовнішнім середовищем, що обумовлює об'єктно-суб'єктний характер управління навчальним закладом. На цю обставину звертає увагу авторка концепції адаптивного управління Г. Єльнікова. Науковець стверджує, що діяльність як основа розвитку завжди спрямовується трьома силами: зовнішніми вимогами, власним мотивом та існуючими обставинами. «Найпродуктивніша діяльність, зазначає Г. Єльнікова, – це та, яка спрямована власним мотивом. Тому необхідно узгоджувати власний мотив з зовнішніми вимогами і враховувати існуючу ситуацію. Це забезпечить виконання дій і зробить їх корисними як для людини, що має внутрішні вимоги, так і для суспільства, держави, які висувають зовнішні вимоги перед нею» [1].

Зовнішні вимоги до управлінської діяльності та обставини, в яких вона організується та здійснюється, обумовлюються соціокультурними особливостями місцевості, регіону, що визначають специфічні характеристики функціонування загальноосвітніх навчальних закладів та управління ними. Культурно-освітнє середовище, в якому працює колектив педагогів сільської школи, вибудовується на комплексі специфічних особливостей, а саме:

- залежності типів закладів освіти від щільності населення;
- безальтернативності освітнього простору (відсутності в учнів сільської школи можливості вибору вчителя та навчального закладу);
- залежності від місця розташування та соціально-економічного потенціалу місцевості;
- поліфункціональності (поєднання у діяльності навчального закладу функцій навчання, виховання та розвитку школярів з соціокультурними функціями);
- безпосередньої близькості до природного оточення;
- тісним зв'язком з народними традиціями, історичним корінням, проявом кращих традицій народної педагогіки;
- чітким та повним уявленням вчителів про дітей, умовами їх життя й побуту, стосунками в сім'ї, серед однолітків тощо;
- постійним соціальним контролем з боку населення, більшою, ніж у місті, силою громадської думки;
- приналежністю більшості батьків до одного трудового колективу, їх проживанням на території невеликого селища, села, постійним спілкуванням з педагогами поза школою;
- оптимальними умовами для підготовки учнів до життя на селі, сільськогосподарського виробництва, проявами самостійності дітей у вирішенні господарських і життєвих проблем [4, с. 25].

Таким чином, щільність соціальних контактів учителів сільської школи з населенням, емоційно-змістова та соціокультурна насиченість їхньої діяльності, постійне перебування у «полі зору» односельців обумовлює побудову партнерських зв'язків між педагогічним колективом та соціальним оточенням, що базуються на антропологічних принципах співробітництва, максимального врахування освітніх запитів населення, рівноправності, відсутності ієрархічної підлеглості тощо.

Ще більш значущими ці принципи стають у межах управлінської діяльності директора навчального закладу, оскільки об'єкт-суб'єктний характер управлінської взаємодії передбачає особисту відповідальність керівника школи за якість цієї взаємодії та максимальне врахування в ній ментальності сільського населення.

Проблема дослідження національних ментальних рис українців не є новою для вітчизняної науки. Ще О. Кульчицький та П. Юркевич визначальною рисою української вдачі назвали емоційно-почуттєвий характер, або кордоцентричність, яку в якості стрижня української національної ментальності було обґрунтовано сучасною дослідницею В. Храмовою. Науко-

вещь вважає, що саме кордоцентричність притамовує раціонально-вольові якості особистості, обумовлює споглядально-рефлексивну спрямованість її психіки, індивідуалізм, превалювання емоційно-почуттєвих, ідейних принципів діяльності, а не принципів єдиної мети й підпорядкованості [6].

З огляду на зазначене вище стає очевидною необхідність відмови від традиційної управлінської парадигми з її суворою підпорядкованістю, та вертикальним розподілом влади на користь управлінської антропології, заснованої на людиноцентризмі. Перехід від управління педагогічним колективом до управління людськими ресурсами (людиноцентрична парадигма) полягає в осмисленні людських ресурсів як людських можливостей, управління людськими ресурсами – як управління людськими можливостями і, відповідно, оцінювання людських ресурсів – як оцінювання людських можливостей [5, с. 120, 124-128]. Тому головною проблемою постає проблема узгодження інтересів суб'єкта управління як керуючої системи та об'єкта управління як керованої системи у процесі управління людськими ресурсами.

У зв'язку з цим, відмова від системоцентричного підходу на користь людиноцентричного обумовлюється необхідністю звернення до індивідуального світу особистості педагога, в якому зміст педагогічного та управлінського процесів розкривається в особистісному індивідуально-неповторному сенсі. Саме тому визнання людської гідності та поваги до особистості кожного вчителя має стати основою ефективної міжособистісної взаємодії у межах поля «суб'єкт управління – об'єкт управління».

Людиноцентрична парадигма управління як сукупність цінностей керівника, методів, навичок та засобів управління закладом освіти, передбачає розгляд управлінської діяльності принаймні в трьох контекстах: акмеологічному; теоретичному; технологічному.

З акмеологічного погляду людиноцентризм – масштабна категорія, яка передбачає розвиток морально-етичних якостей, гуманістичної спрямованості особистості, нормативності поведінки й відносин, спрямованих на оптимальне забезпечення ефективності управлінського процесу на рефлексивній основі, прийняття на когнітивному та емоційному рівнях людиноцентричних ідей освіти. Керівник освітнього закладу, як людино-зорієнтована особистість вирізняється високою відповідальністю, турботою про інших людей, соціальною активністю, а не лише високими професійними досягненнями й ефективною самореалізацією.

Концептуальне значення антропологізму полягає у зверненні до гуманістичних ідей, що передбачають розгляд людини як найвищої цінності, опору на її духовний світ, здібності до творчості й самовдосконалення. У цьому контексті розширення об'єктного та предметного полів антропології сприяє кращому розумінню особливостей управлінської діяльності керівника освітнього закладу в умовах своєрідності соціокультурного середовища села.

Теоретичний рівень передбачає формування теоретико-прикладної обізнаності та підготовленості керівника навчального закладу до використання систематизованих та адаптованих до управлінської діяльності антропологічних знань. У межах цього рівня управлінська майстерність керівника розглядається як комплекс професійних компетенцій:

- психологічної (здатність до використання психічних властивостей суб'єктів діяльності для вирішення професійних ситуацій та прийняття управлінських рішень);
- цілевизначальної (здатність до визначення пріоритетів у діяльності з метою формулювання формалізованих цілей та завдань);
- мотиваційної (здатність до спонукання себе та інших до діяльності для досягнення особистих цілей та цілей організації);
- технологічної (здатність до поєднання професійних навичок та знань, необхідних для отримання бажаних перетворень в людях);
- предметної (здатність до виділення за формою та змістом того, що має перетворюватися в діях, діяльності);
- продуктивно-результативної (здатність до здобуття того продукту або психічного результату, який очікується);

- аналітико-синтетичної ситуативної (внутрішні умови, тобто здатність до врахування внутрішніх ситуативних чинників у процесі досягнення цілей організації);
- аналітико-синтетична прогностична (здатність виявляти суттєві чинники, що оточують організацію, і пропонувати засоби реагування на зовнішні впливи) [3, с. 42].

В основі зазначеного комплексу компетенцій лежить управлінський антропологізм. Такий висновок не є випадковим: аналіз сутності та змістової наповненості кожної з зазначених вище компетенцій виявляє їх людинознавче, людиноцентричне (антропологічне) підґрунтя, оскільки оволодіння будь-якою з них неможливе поза антропологічним розумінням сутності управлінської діяльності, міжособистісної взаємодії. Найбільш активно людиноцентричне управління виявляється в обґрунтуванні стратегії й тактики впливу керівника на підлеглих у процесі виконання ним професійних функцій. Діапазон актуальності антропологічної складової визначається ще й тим, що завдяки їй можлива повноцінна самореалізація керівником своїх особистісно-ділових якостей та досягнення найкращих професійних результатів [7, с. 48-52].

Технологічний рівень реалізації людиноцентричної парадигми управління реалізується через організацію та здійснення суб'єктно-зорієнтованої взаємодії педагогів та директора закладу освіти, перебудову управлінського процесу, головним чином, його процесуально-технологічної сторони, так, щоб учасники процесу, отримуючи стійку позитивну мотивацію до професійної діяльності, забезпечували ефективне функціонування освітнього закладу як центру соціально-просвітницької та культурно-освітньої роботи серед сільського населення. З огляду на зазначене технологічний рівень людиноцентричної парадигми передбачає застосування особистісного підходу як методологічного інструментарію дослідження при аналізі становлення і розвитку особистісних властивостей педагогів загальноосвітньої школи, їх особистісному досвіду, забезпеченні врахування потреб, мотивів, здібностей, активності, інтелекту, індивідуально-психологічних та функціональних особливостей.

Отже, зміна парадигми управління сільським загальноосвітнім навчальним закладом на користь людиноцентризму є необхідною умовою забезпечення його успішного функціонування в умовах сучасного соціально-культурного поля українського села. Така парадигма передбачає суттєву переорієнтацію діяльності керівника навчального закладу одночасно в трьох контекстах: формуванні людиноцентричного світогляду, що є основою менталітетної орієнтації керівника освітнього закладу; оволодінні теоретико-прикладними антропологічними знаннями; володінні технологіями використання антропологічних знань на практиці.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці теоретико-методологічних засад управлінської антропології як методологічного фундаменту новітньої антропоцентричної парадигми управління освітнім закладом.

Список використаних джерел

1. Єльнікова Г.В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні. Монографія / Г.В.Єльнікова. – К. : ДАККО, 1999. – 303 с.
2. Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: «Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання» (14 березня 2012 року). – Київ. – 2012.
3. Замлинська О.В. Підвищення професійного рівня керівників сільських загальноосвітніх шкіл / О.В.Замлинська // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2011. – №1. – С. 38-43.
4. Мижериков В.А. Введение в педагогическую деятельность: Учебное пос. для студентов пед. уч. заведений / В.А. Мижериков, М.Н. Ермоленко. - М. : Педагогическое общество России, 2002. – 268 с.
5. Пашко Л.А. Актуалізація людського чинника у сфері державного управління як запорука результативності взаємодії «держава - громадянське суспільство» : [монографія] / Л.А. Пашко // Громадські організації та органи державного управління : питання взаємодії / за аг. ред. Н.Р. Нижник, В.М. Олуйка. – Черкаси : вид-во Чабаненко, 2009. – С. 117-135.

6. Храмова В. До проблеми української ментальності / В. Храмова // Українська душа. – К. : МП «Фенікс», 1992. – 198 с.
7. Шепель В.М. Человековедческая компетентность менеджера. Управленческая антропология / В.М. Шепель. – М. : Народное образование, 1999. – 432 с.

In this article the main point of anthropological constituent of modern village school administrator's management activity is disclosed. Methodological approaches to the formation of management paradigm based on anthropologism are substantiated, the characteristics of acmeological, theoretical and technological levels of implementation of anthropocentric paradigm of the management is given.

Key words: *management paradigm, professionalism, competence, anthropologism, management anthropology.*

УДК 37(477)»19»:37.016:613.8

Ковальчук Г. П.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В ШКОЛАХ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується проблема формування в учнів здорового способу життя у школах України другої половини ХХ століття. Автором узагальнено досвід діяльності загальноосвітніх закладів, урочні, позаурочні та позашкільні форми роботи, спрямовані на реалізацію цих завдань. Визначено перспективи творчого використання досвіду формування здорового способу життя школярів у сучасних умовах.

Ключові слова: *здоровий спосіб життя, фізичне виховання, школа, фізична культура, збереження здоров'я, зміцнення здоров'я, культура здоров'я.*

Одним із пріоритетних напрямів діяльності сучасної школи є необхідність формування в дітей та учнівської молоді духовних потреб, здорових звичок, фізичного загартування, в цілому здорового способу життя. У державних документах про освіту, зокрема у Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, відзначається: «Державна політика у галузі освіти спрямована на забезпечення здоров'я людини в усіх її складових: духовній, соціальній, психічній, фізичній. Пріоритетним завданням системи освіти є навчання людини відповідальному ставленню до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищих індивідуальних і суспільних цінностей» [7].

Особливо актуальною є проблема формування здорового способу життя (ЗСЖ) учнів старшого шкільного віку. Адже серед старшокласників найбільше поширені паління, уживання алкоголю, наркогенних, токсичних речовин. Водночас через перевантаження у навчанні переважна більшість учнів старших класів страждає від недостатньої рухової активності, відсутності навичок організації й проведення здорового дозвілля, раціонального харчування тощо. Тому учнівську молодь, яка досягає віку громадянської зрілості, необхідно готувати до професійної діяльності в недалекому майбутньому. Успішність подальшого самостійного життя, створення своєї сім'ї і виховання дітей багато в чому залежить від стану здоров'я, а отже, від усвідомлення ЗСЖ як ідеалу, безумовної цінності людського існування.

Відомо, що одним із напрямів розв'язання цієї проблеми є критичне переосмислення, об'єктивна оцінка теоретичних і практичних надбань вітчизняної педагогічної думки минулого. Особливо цінним, на нашу думку, є звернення до педагогічного досвіду другої половини ХХ століття – періоду, який, за твердженням фахівців, відзначався суттєвими здобутками щодо формування у школярів потреби у ЗСЖ.